

Caloptilia alchimiella (Scopoli) en Caloptilia robustella Jäckh (Lep., Gracillariidae)

door

B. J. LEMPKE

ABSTRACT. In 1972 Jäckh separated *Caloptilia robustella* from *C. alchimiella* on account of differences in the genitalia and the markings of the fore wings. Inspection of Dutch collections showed that *robustella* also occurs in the Netherlands, but it is much rarer than the common *alchimiella*.

Both species have two generations, but the second brood is only partial.

Caloptilia robustella Jäckh werd door Gielis (1975) als nieuw voor de Nederlandse fauna vermeld, maar hij gaf niet aan hoe deze soort te herkennen is. Het lijkt me daarom gewenst hierop wat nader in te gaan.

De oorspronkelijke beschrijving van Jäckh kende ik aanvankelijk niet, daar het artikel gepubliceerd is in een Italiaans tijdschrift, dat zich niet in onze bibliotheek bevindt. Maar in 1973 verscheen een kort artikel van Emmett, waarin hij de verschillen met *C. alchimiella* aangaf en waarbij ook de fraaie foto's van Jäckh gereproduceerd werden. Het lag toen voor de hand hiermee de serie van het Instituut voor Taxonomische Zoölogie (Zoölogisch Museum) te Amsterdam te controleren. Beide soorten bleken daarin aanwezig te zijn, terwijl het niet moeilijk was ze van elkaar te scheiden. Daarna werd al het materiaal van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden gecontroleerd, de heer Langohr verschaft de gegevens van zijn eigen collectie en die van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. Dr. L. Vári was zo vriendelijk zijn materiaal op te sturen en ik kon zelf de collecties van Dr. A. L. Cox, K. J. Huisman en J. B. Wolschrijn doorzien. Daarmee is in elk geval het allergrootste deel van het in collecties aanwezige materiaal geverifieerd.

De beide *Caloptilia*-soorten zijn te herkennen aan verschillen in de tekening van de voorvleugels. De grondkleur hiervan is rood. De tekening bestaat uit een gele vlek aan de wortel en een grote discale vlek van dezelfde kleur. Bij *alchimiella* is de wortelvlek kleiner dan bij *robustella*, maar het grote verschil zit in de discale vlek. Bij *alchimiella* loopt die langs de voorrand uit in de richting van de apex, terwijl bij *robustella* de verlenging in de richting van de vleugelpunt ontbreekt, zodat de vlek veel korter is. Vergelijk de hierbij gegeven foto's.

Overigens was Rebel dit verschil reeds in 1923 opgevallen, maar hij dacht daarbij nog aan geen soortverschil, doch noemde de van typische *alchimiella* afwijkende vorm ab. *restrictella*. Let wel, ab., niet var., zoals Rebel zeker gedaan zou hebben, als hij gedacht zou hebben aan een taxon, dat nu algemeen aangeduid wordt als subspecies. Namen van een lagere orde dan subspecies hebben volgens de nomenclatuurregels echter geen waarde, zodat die van Rebel dan ook niet in aanmerking kwam voor de nieuwe soort.

De genitaliën verschillen bij beide seksen duidelijk van elkaar, waarvoor naar de afbeeldingen van Jäckh en Emmett verwezen kan worden. *C. robustella* is niet forser dan *alchimiella*, zoals de naam zou doen vermoeden, maar dankt die wel aan de vorm van de cornuti in de aedeagus van het ♂. Bij *alchimiella* zijn ze klein en talrijk (tot 19), bij *robustella* opvallend groot, maar veel geringer in aantal (6-7).

Wat de verbreiding in Nederland betreft, *alchimiella* is veruit de gewoonste van de twee. *C. robustella* is veel lokaler en op de vindplaatsen blijkbaar ook veel schaarser, gezien het geringe aantal exemplaren in de collecties. Van beide soorten leeft de rups op eik, eerst in een mijn, later in een kegelvormig opgerold blad. In het museum te Leiden bevindt zich een exemplaar van *robustella*, Breda, e. l., 13.V.1877, waarbij Heylaerts op het etiket genoteerd heeft, dat hij de rups op wilg gevonden had, maar dit zal wel op een vergissing berusten. Jäckh schrijft, dat beide soorten in Zuid-Europa twee generaties hebben. Ook bij ons is dit het geval, maar de tweede generatie is partieel. Snellen (1882: 767, voetnoot) zegt, dat de pop soms niet

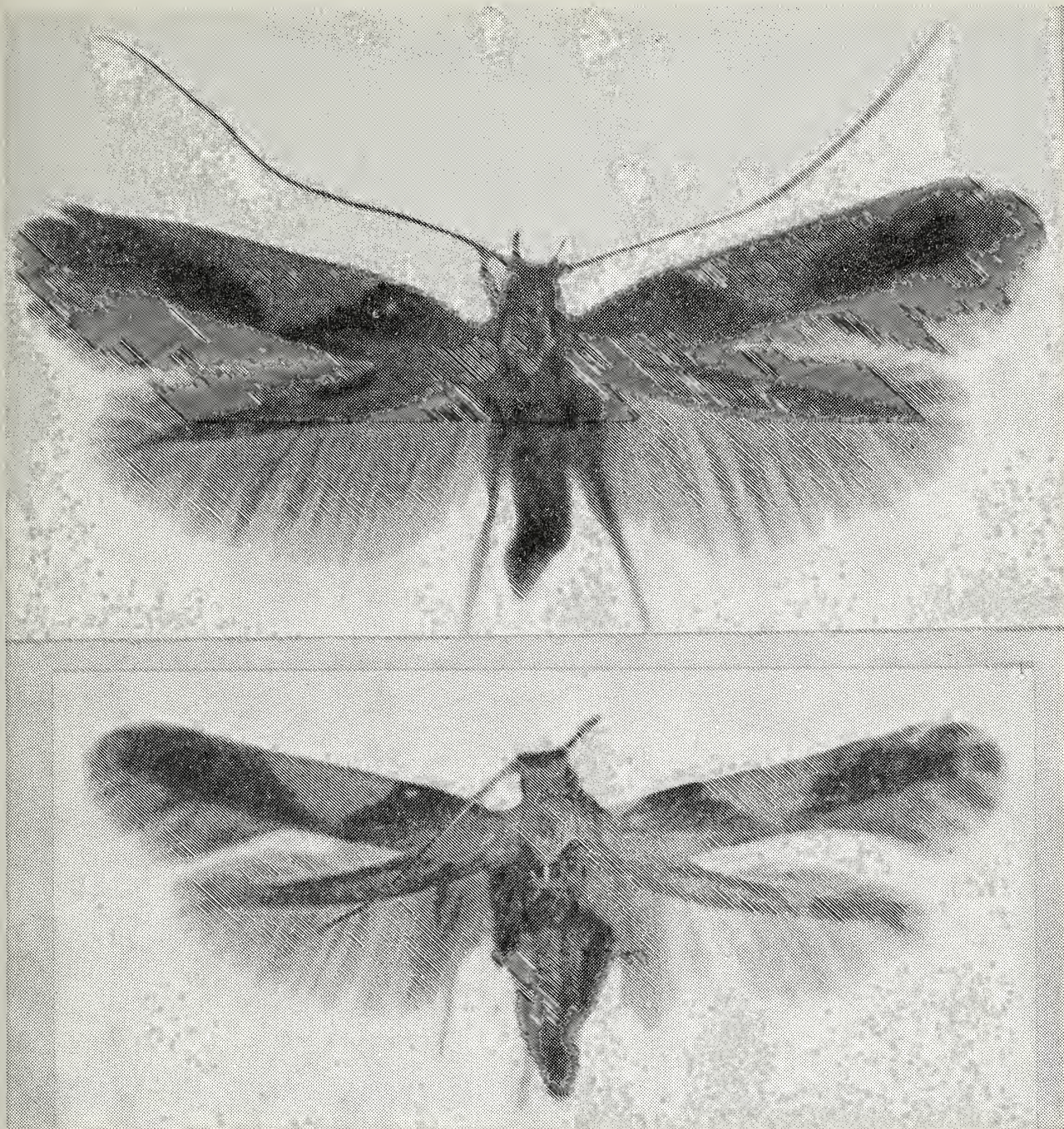

Fig. 1. Boven: *Caloptilia alchimiella* (Scopoli), Velsen, 18.V.1946. L. Vári leg. Onder: *Caloptilia robustella* Jäckh, Oosterbeek, 7.V.1904. P. Schuyt leg. Foto's: J. Huisenga.

overwintert, maar nog laat in het najaar uitkomt. Of dit in de vrije natuur ook voorkomt, is de vraag. In elk geval heb ik geen extreem late exemplaren in de collecties aangetroffen.

De mij bekende gegevens leveren voor Nederland het volgende resultaat op:

Caloptilia alchimiella (Scopoli)

Verbreiding. Fr.: Kuikhorne, Vijversburg (Tietjerk), Delleburen, 't Schar (Opsterland). Dr.: Dwingelo, Meppen, Gees. Gdl.: Putten, Leuvenum, Nunspeet, Heerde, Assel, Imbosch, Middachten, Beekhuizen (Rozendaal), Oosterbeek, Ederveen, Bijvank, Nijmegen, Malden, Groesbeek. Utr.: Baarn, Soest, De Bilt, Leersum. N.H.: Hollandse Rading, Hilversum, Crailo, Bussum, Naardermeer, Velsen, Santpoort, Haarlem, Overveen, Zandvoort, Vogelenzang. Z.H.: Hillegom, Wassenaar, Den Haag, Scheveningse Bos, Loosduinen, Dordrecht, Ouddorp. Zl.: Axel. N.B.: Etten-Leur („De Pannenhof”), Breda, Ulvenhout, Gilze. Lbg.: Arcen, Born, Raeren, Hoensbroek, Schinveld, Heksenberg (Brunssumer heide), Kerkrade, Simpelveld, Schin op Geul, Nijswiller, Holset, Vijlen.

Snellen (1882) schreef reeds: „Verbreid en gemeen, maar vooral op zandgrond”, wat goed met onze moderne gegevens overeen komt. In de literatuur worden nog een aantal

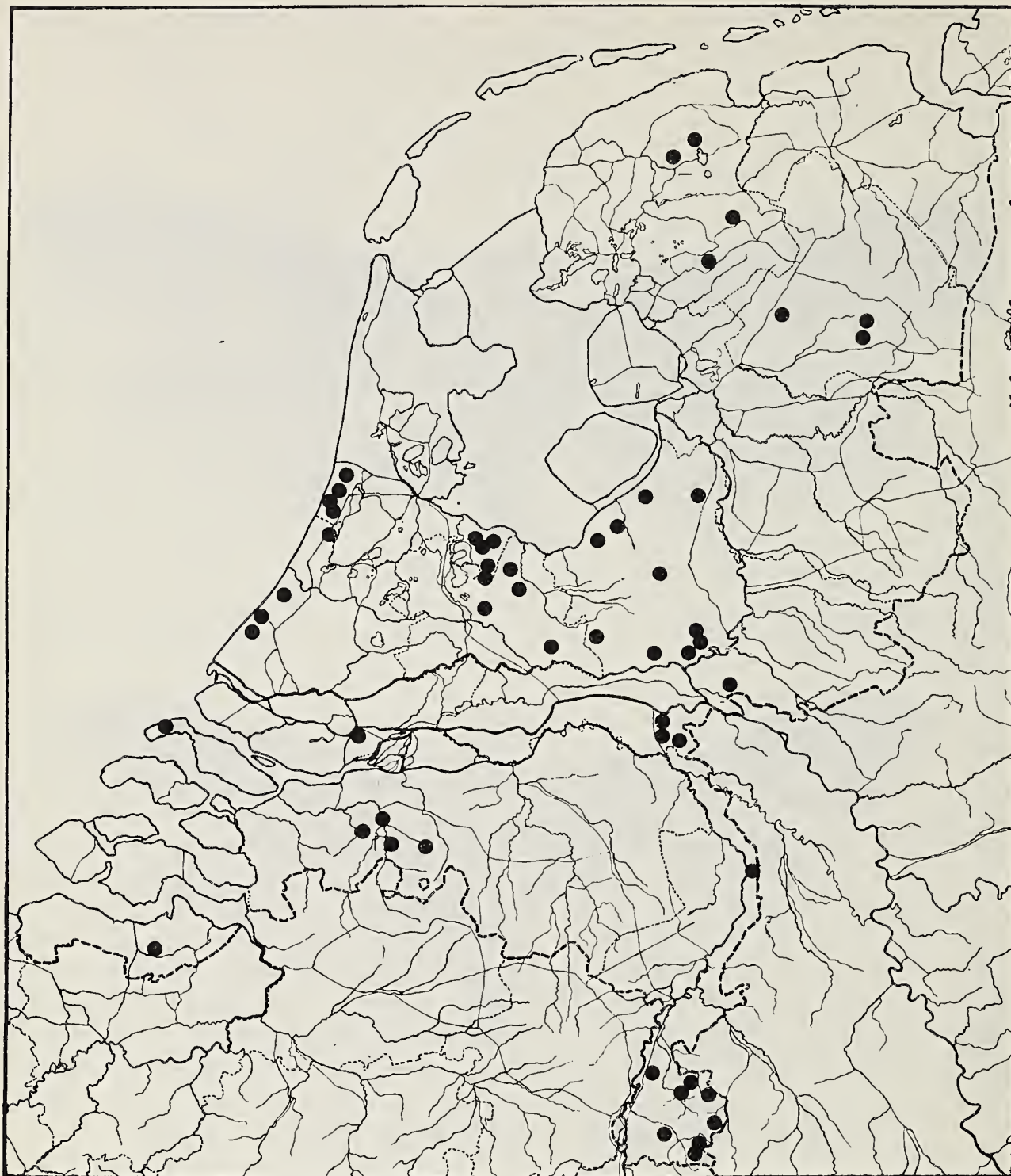

Fig. 2. Thans bekende verspreiding van *Caloptilia alchimiella* (Scopoli) in Nederland.

vindplaatsen vermeld, waarvan geen exemplaren meer aanwezig zijn en die dus niet gecontroleerd kunnen worden. Ongetwijfeld zullen de meeste opgaven betrekking gehad hebben op *alchimiella*. Het zijn: Ternaard (Dijkstra, één exemplaar in 1966), Leeuwarden, Jelsum, Oldeberkoop, Apeldoorn, Wolfheze, Velp, Beek bij Nijmegen, De Gliphoeve (NH), Noordwijk, Rotterdam (alle vermeld door De Graaf, 1866, onder de naam *Graciliaria swederella* (Thunberg, 1788)).

Vliegtijd. De hoofdvliegtijd valt in mei. Als uiterste data vond ik 17.IV-3.IX. Waarschijnlijk kan de vlinder nog later voorkomen, want reeds De Graaf gaf voor de tweede generatie augustus en september op. De eerste vliegt tot eind juni en in ongunstige jaren zelfs nog tot begin juli blijkens de volgende data: 28/29.VI.1965, 1/2.VII.1965 twee stuks, alle drie 't Schar (Dijkstra). De zomer van dat jaar was zeer nat en koud. De tweede generatie vliegt vanaf half juli (14.VII).

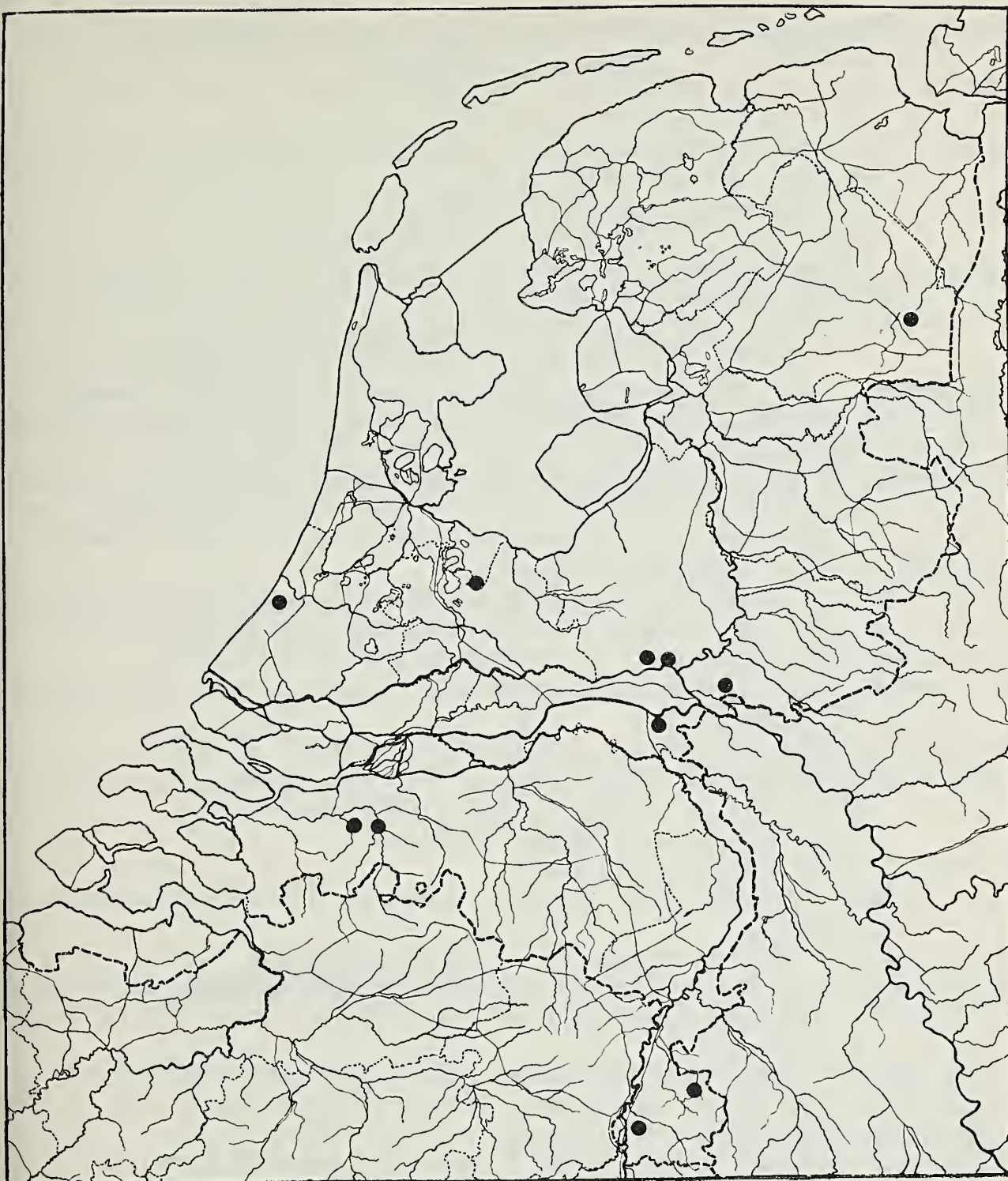

Fig. 3. Thans bekende verspreiding van *Caloptilia robustella* Jäckh in Nederland.

Caloptilia robustella Jäckh

Verbreiding. Dr.: Emmen. Gdl.: Arnhem, Oosterbeek, Bijvank, Nijmegen. N.H.: Hollandse Rading. Z.H.: Wassenaar. N.B.: Etten-Leur („De Pannenhof”), Breda. Lbg.: Geulem, Heksenberg (Brunssumer heide).

Vliegtijd. Ook bij deze soort valt de hoofdvliegtijd in mei. De nu bekende uiterste data van de eerste generatie zijn: 17.IV-31.V. Ongetwijfeld vliegt ook deze soort nog in juni. Van de tweede generatie is tot nu toe alleen nog het exemplaar van 16.VIII.1974 bekend, dat Gielis vermeldde.

LITERATUUR

- Dijkstra, G., 1967. Bijdrage tot de kennis van de vlinderfauna van het natuurreservaat Eendenkooi bij Ternaard. Rapport voor RIVON, 14 pp.
 Emmet, A. M., 1973. *Caloptilia robustella* Jäckh (Lep., Gracillariidae) a species newly recognized in Britain. *Entomologist's Gaz.* 24: 305-306, pl. 10, 11.

- Gielis, C., 1975. *Caloptilia robustella* Jäckh ook in Nederland (Lep., Gracillariidae). *Ent. Ber., Amst.* 35: 18.
- Graaf, H. W. de, 1866. Microlepidoptera in Nederland waargenomen. *Bouwst. Fauna Ned.* 3: 234-313 (recte 334-413) (p. 270, recte 370).
- Jäckh, E., 1972. *Caloptilia alchimiella* Scopoli und *Caloptilia robustella* spec. nov. *Atti Accad. Sci., Torino* (I) 106: 549-560, Fig. 1-10.
- Rebel, H., 1923. *Gracilaria alchimiella* (Sc.) ab. *restrictella* (n. ab.). *Verh. zool.-bot. Ges. Wien* 72: (11).
- Snellen, P. C. T., 1882. *De vlinders van Nederland*. Microlepidoptera. X plus 1196 pp, tab. I-XIV. Leiden. (p. 766-767).

NIEUWE AANWINSTEN VOOR DE BIBLIOTHEEK

- AVERKIEV, I., 1973, Atlas of the most noxious insects in the forest. (Russisch).
- AVIDOV, Z., 1970, Insect life, ecology, biology and phenology of insects in Israel. (Hebreeuws).
- BALASHOV, Yu. & A. DAITER, 1973, The blood-sucking arthropods and ricketsiae. (Russisch).
- BEKKER, E., 1966, Theory of morphological evolution of the insects. (Russisch).
- CHARREL, J., 1848, *Traité des magnaneries*.
- CHEREPANOV, A., 1965, Elateridae of Western Siberia, Classification, key. (Russisch).
- ELLIS, J. W., 1889, The coleopterous fauna of the Liverpool district.
- ENTOMOFAUNA of Moldavia, 1971, M. Yaroshenko ed. (Russisch).
- ENTOMOFAUNA of Moldavia and its economic significance, 1972, M. Yaroshenko ed. (Russisch).
- ENTOMOLOGICAL researches in the Far East, 1-2, 1970-73, (Russisch).
- FAUNA of the UKRAINE, 12 (4), 1970, G. Z. Osichjuk, Apidae.
13 (4), 1973, G. V. Bochko, Diptera Tabanidae.
22 (3), 1974, G. D. Sergienko, Anoplura.
- GUERIN, J., 1953, *Coleopteros do Brasil*.
- The HARMFUL Tortoise beetle: *Eurygaster integriceps* 1-2, 1947, D. Fedotov ed. (Russisch).
- IONNISIANI, T., 1972, Snoutbeetles of Byelorussia. (Russisch).
- MATERIALS on the study of insects of Kazakstan, 1962, P. Marikovsky ed. (Russisch).
- PROBLEMS on functional morphology and embryology of insects, 1968, D. Fedotov ed. (Russisch).
- PROBLEMS on entomology in the Ukraine, 1959, O. Krishmaly ed. (Russisch).
- RESULTATS d'Expéditions biospéologiques Cubano-Roumaines à Cuba, vol. I., 1973.
- SCHMIDT, R., 1841, *Silpharum monographiae particula prima*.
- STUDI ENTOMOLOGICI 1 (1-2), 1848, F. Baudi di Selve & E. Truqui eds.
- WILSON, J. & J. DUNCAN, 1834, *Entomologia edinensis*.

MOECK, A. H., 1957 (facsimile herdruk 1975), GEOGRAPHIC VARIABILITY IN SPEYERIA. 48 pags, 7 kaarten, foto's.

Het genus *Speyeria*, de Noordamerikaanse pendant van de palearktische genera *Boloria* en *Clossiana*, behoort tot de moeilijkste van de nearktische dagvlinders. Oorzaak hiervan is de enorme geografische variabiliteit, waardoor de uitersten zo sterk kunnen verschillen, dat ze niet meer als leden van één soort te herkennen zijn. De auteur heeft ongeveer 30 jaar lang zijn zomervakanties besteed aan het verzamelen van materiaal uit een reusachtig gebied, dat zich hoefijzervormig uitstrekt van het westen van de V.S. over het zuiden van Canada naar de oostelijke staten.

De resultaten en conclusies heeft Moeck samengevat in deze publicatie, die hij in 1957 privé uitgaf. De Entomological Reprints Specialists (P.O. Box 77224, Dockweiler Station, Los Angeles, California 90007), heeft er nu een facsimile herdruk van uitgegeven, die te verkrijgen is bij E. W. Classey Ltd., Park Road, Faringdon, Oxon, SN7 7DR, England, voor £ 2.00. — Lpk.